

सूचना प्रविधी क्षेत्रको सरकारी राजस्वमा योगदान र यसको प्रयोग

सुनिल कुमार पोखरेल, पि.एच.डी.^१

सारांश

हेरेक देशहरूमा सूचना प्रविधीमा लगाइने करहरूवाट हुने आम्दानी सरकारको राजस्वको एक मुख्य आधार भएको पाइन्छ । सूचना प्रविधीबाट प्राप्त राजस्व त्यही क्षेत्रमा र अन्य विकासको क्षेत्रमा पनि खर्च गरिने गरिएको छ । यसरी उठाईएको करहरू नेपालमा infrastructure sector मा केहि खर्च गरिएको भएता पनि त्यस्को प्रभाव खासै देखिएको छैन भने धेरै रकम सरकारले अनियमित तरिकाले लैजाने गरेको पाइन्छ । नेपालको समग्र विकासलाई सकारात्मक प्रभाव पार्न सूचना प्रविधीमा लगाइरहेको करहरूको दायरालाई बढाई र करको दरहरूलाई क्रमशः घटाउदै लैजाने र प्राप्त हुने वार्षिक राजस्वलाई यस क्षेत्रको विकासमा नै खर्च गर्न तर्फ नीति निर्माताको ध्यान पुगेमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई थप बल पुग्ने हुन्छ ।

विषय प्रवेश

देश विकासको विभिन्न मापदण्ड मध्ये सूचना प्रविधीको विकास पनि एक प्रमुख सुचकाङ्क हो । कुनै पनि देश जति धेरै विकसित हुन्छ त्यस देशमा सूचना प्रविधीको व्यापक विस्तार भई सबै वर्गसम्म प्रविधीको पहुँच बढाउछ । सूचना प्रविधीको विकासको प्रत्यक्ष प्रभाव अर्थतन्त्रमा त परेको हुन्छ नै साथै यसको उच्च विस्तार र विकासले अप्रत्यक्ष रूपमा समाजलाई बलियो बनाउन मद्दत पुर्याएको हुन्छ । विश्वका कमै देशहरूमध्ये नेपाल पनि यस्तो देश हो जहाँ सूचना प्रविधीमा ग्राहक र व्यावसायीबाट अत्याधिक करहरू उठाइने गरिएको छ । साधारणतया देश जति जति विकसित हुदै जान्छ त्यति त्यति नै सूचना प्रविधीको व्यापक विस्तार र करहरूको दर घटाउदै गएको देखिन्छ । तल टेवल १मा विभिन्न देशहरूमा ICT करको दायराहरू बारे विवरण दिईएको छ ।

यस लेखमा अन्य मुलुकहरूले सूचना प्रविधीमा लगाइरहेको कर तथा नेपालमा लगाइरहेको करको तुलनात्मक अध्ययन गरी नेपालमा सो करबाट गरिएका कार्यहरू तथा गर्न सकिने कार्यहरू एवं सो बाट अर्थतन्त्रको विकासमा पर्ने प्रभावबाटे छोटो विश्लेषण गरिएको छ ।

विभिन्न देशमा सूचना प्रविधीको करको दायरा

फरक फरक देशहरूमा संचार सेवाहरूको फरक फरक करका दरहरू रहेको पाइन्छ । Land line को करहरू कमितमा ५ प्रतिशत (भुटान) र बढीमा ४० प्रतिशत (ब्राजिल) सम्म रहेको पाइन्छ । सन् २०१९को एक अध्ययन अनुसार यसरी लिइरहेको करहरू पहिलेको दाँजोमा औसत १९.१ % बाट २९.७ % सम्म बढेको पाइन्छ । कतिपय देशहरूमा केहि निश्चित सेवाहरूको लागी थप करहरू लगाईको पाइन्छ जस्तै मालदिभ्समा रिसोर्टहरूमा थप १५ % कर लगाइएको छ ।

^१ डा. पोखरेलले अन्तर्राष्ट्रिय द्वन्द्व व्यवस्थापनमा केनेस स्टेट यूनिर्भिसिट यू.एस.ए.बाट २०१५ मा विद्याबारिधी गर्नु भएको छ । हाल डा. पोखरेल विभिन्न यूनिर्भिसिटिमा पढाउने तथा KSU-USA मा अनुसन्धान कार्यमा संलग्न हुनुहुन्छ ।

देश	कर (₹)	देश	कर (₹)
ब्राजील	४०	हडगेरी	२७
जिम्बाया	३३	डेनमार्क	२५
केन्या	३१	नर्वे	२५
युगाण्डा	३०	स्विडेन	२५
श्रीलङ्का	२७	फिनल्याण्ड	२४
नेपाल	२६	नेदरल्याण्ड	२१
पाकिस्तान	२१	फ्रान्स	२०
बैंगलादेश	२१	न्यूजिल्याण्ड	१५
क्यामरुन	२०	क्यानडा	५
कंगो	१८	माल्दिभ्स	६
भारत	१८	भुटान	५
नाइजेरीया	१३		
साउथ अफिका	१४		

टेवल १ : विभिन्न देशहरूमा ICT करको विवरण

स्रोत: Article in Atlanta Business Chronicle by Tax Connect on Sept 22, 2020

त्यस्तै Cell Phone उपभोक्ताको लागि विभिन्न देशहरूमा ६ % देखी ३४.५६ % सम्म कर लगाइन्छ । सबैभन्दा कम मालदिभ्समा ६ % (रिसोर्टका लागी थप १२ प्रतिशत) तथा अमेरिकाको निश्चित राज्यहरूमा ३४.५६ % सम्म कर लगाइन्छ । धेरै जसो युरोपका देशहरू (नर्वे र डेनमार्क बाहेक), जापान, क्यानडा, न्यूजिल्याण्ड, आदीमा १० % को हाराहारीमा कर लागाईएको पाइन्छ । संयुक्त राज्य अमेरिकाको हकमा केही राज्यहरूमा १४.६३ % को हाराहारीमा कर लिईन्छ भने केही राज्यहरू जस्तै Illinois , New York आदीमा ३४.५६ % सम्म कर लागाइन्छ । अमेरिकामा राज्य अनुसार बढिमा १३ किसिमका करहरू लगाएको पाईन्छ । यि करहरूमा संघीय सरकारको कर बाहेक स्थानीय तहमा सिटि स्कुल, आपतकालीन सेवा (प्रहरी, आगलागी नियन्त्रण सेवा, आपतकालीन स्वास्थ्य सेवा) मनोरंजन, e-book, e-library, खेलकुद, सूचना पहुँच आदीमा खर्च गर्ने गरिएको पाइन्छ ।

नेपालमा यस्तो कर २६.७८ % लिने गरिएको छ । विभिन्न समयमा विभिन्न फोरमहरू मार्फत नेपाल सरकारलाई यस्तो कर घटाउन र यस कर भित्र दोहोरो कर लिईएको बारे पनि ध्यान आकर्षण गराईएको भएतापनि सरकारले सुनिराखेको देखिदैन । नेपाल सरकारले ग्राहकले प्रयोग गरेबापन तिर्ने सेवा शुल्क र स्वामित्व शुल्कमा समेत VAT लिने गरेकोमा हालसम्म यस्तो अतार्किक कार्य समेत रोकेको पाइदैन् ।

तल चित्रहरूमा ICT को प्रयोगबाबारे केहि सिम्बोलिक फोटो राखिएको छ । पहिलो फोटोले विभिन्न क्षेत्रहरूमा ICT को प्रयोग भैरहेको जानकारी दिएको छ । दोस्रो फोटोले ICT को प्रयोगबाट दुर्गम क्षेत्रका जनताले

स्वास्थ्य सेवा लिन सक्नेबारे देखाईएको छ । त्यस्तै तेसो फोटोले शिक्षा क्षेत्रमा ICT बाट धेरै फाईदा लिन सकिन्छ, ग्रामिण क्षेत्रको स्कूलहरुलाई शहरी क्षेत्रमा रहेका अनुभवि शिक्षकसँग ICT को प्रयोगले जोड्न सकिन्छ । चौथो फोटोले अनलाईन पूजा, अनलाईन दर्शन, अनलाईन आरती, लगायत धेरै क्षेत्रमा ICT को प्रयोग गर्न सकिन्छ तथा यसबाट प्रशस्त आम्दानी पनि गर्न सकिन्छ भन्नेबारे देखाईएको छ ।

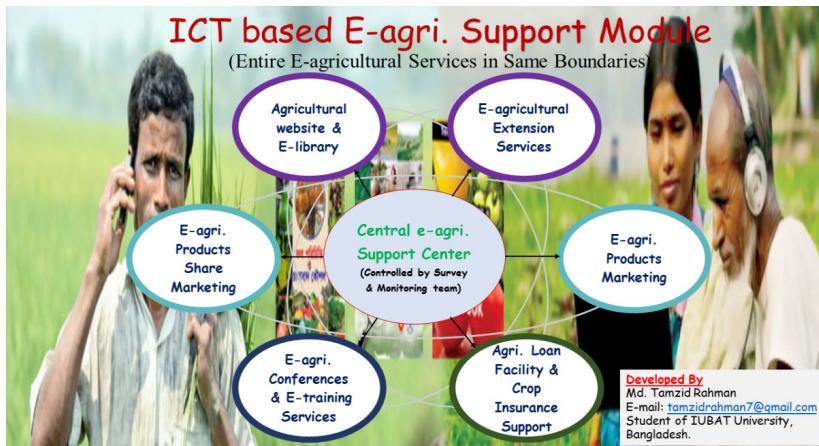

Figure 1 : ICT Based e-Agri Support Module used in Bangladesh

स्रोत: <https://ypard.net/resources/blog/the-potential-of-ict-for-agriculture-in-bangladesh>

Figure 2: Digital Health: explored by Dr. Nick Meadows and Dr. Adam Pilarski

स्रोत: <https://www.strategyand.pwc.com/uk/en/insights/digital-health-measure-and-demonstrate-value.html>

Figure 3 : ICT in Schools: To Use or Not to Use?

स्रोत: <https://www.schoolbag.edu.sg/story/ict-in-schools-to-use-or-not-to-use>

Figure 4: Live streaming now: Shravan puja takes a virtual detour during Covid-19: The Hindustan Times (July 13, 2020)

स्रोत: <https://www.hindustantimes.com/delhi-news/live-streaming-now-shravan-puja-takes-a-virtual-detour-during-covid-19/story-9rAtm5IHJIqyy36evmkv1H.html>

डिजिटल सेवा कर

विश्वमा यि मध्ये केही या सबै डिजिटल सेवाहरुमा सूचना प्रविधी कर लिईएको पाइन्छ ।

- ☞ Online Advertising
- ☞ Selling of user data

- ☞ Targeted Advertising
- ☞ Digital interface that allows users to buy/sell goods and services
- ☞ Audiovisual media service and commercial communication
- ☞ video on demand service
- ☞ paid services on social media websites आदि

हाल डिजिटल अर्थतन्त्रको हिस्सा Global GDP मा १५.५ % रहेको छ भने यो Global GDP भन्दा २.५ गुणाले तित्र गतिमा बढेको छ। विश्व बैंकको रिपोर्टअनुसार यो रफ्तार विगत १५ वर्ष देखि हालसम्म पनि जारी छ।

Figure 5 : Digital Payment

नेपालमा भने विगत ३ वर्षदेखि Internet Banking र Mobile Banking ले द्रुत गतीमा लोकप्रियता हासिल गरीरहेको छ। विगत केही वर्षहरूमा Digital Payment करिब १८ % ले बढिरहेको छ र सन् २०२२ मा ६ ट्रिलियनको लाइन नाघेको छ। यसै गरी सन् २०२२ मा करीब ७२ मिलियन पल्ट Digital Payment गरिएको थियो। नेपाल राष्ट्र बैंकका अनुसार Digital Payment को लोकप्रियता Covid-19 को महामारी सुरुभएयता अत्याधिक बढिरहेको छ। Digital payment मा Direct Service tax नेपालमा लगाइएको पाइदैन। तथापी युरोपका देशहरूमा Digital service tax १.५ % देखि ७.५ % सम्म रहेको पाइन्छ। संयुक्त राज्य अमेरिकामा यो कर १ % देखि ७ % सम्म राज्य अनुसार फरक फरक रहेको पाइन्छ। विकाससील राष्ट्रहरूमा भने यो कर १ % देखि २० % सम्म रहेको छ। अल्बानिया, अर्मेनिया, वेलारुस, क्यामरून, चिली, कोलम्बिया, इन्डिया, रसिया, युकेन आदि बढी Digital Service Tax लिने देशहरूमा पर्दछन् भने UAE, ताईवान, मलेसिया, सिङ्गापुर, स्विजरल्याण्ड आदी कम कर लिने देशमा पर्दछन्।

समग्रमा विभिन्न अध्यनले के देखाएको छ भने Internet access tax ३० % बाट १० % मा झार्दा करिब ६ % ग्राहक संख्या र ३० % ले Inenet traffic बढाउँछ। यसको अर्थ के हो भने सूचना प्रविधी करहरु विस्तारै घटाउँदै लिगाएमा राज्यलाई आउने आम्दानीमा तुलानात्मक रूपमा कमि आएतापनि Traffic बढाउँदै जाँदा कालान्तरमा आम्दानी बढेर नै जाने हुन्छ। त्यसैले विश्वका अन्य देशहरू समेतको अनुभवलाई विचार गर्दा माथि उल्लेखित डिजिटल सेवाहरू विस्तारका लागि कानुनी सहजीकरण गर्दै सोमा आवश्यकता र प्रयोगको

दायरा अनुसार १ % देखि ५ % सम्म कर लगाउन उचित देखिन्छ। यसरी प्राप्त कर आम्दानीलाई सोही क्षेत्रको विकासमा लगाउन सके यसले कागजी मुद्रा र चेकबुकको प्रचलनलाई अत्याधिक कमी ल्याई सो छाप खर्चहुने विदेशी मुद्रा बचाउनुका साथै अन्य धेरै किसिमका फाइदाहरु पुर्याउने हुन्छ।

सूचना प्रविधीबाट प्राप्त रोयल्टी, फिक्वेन्सी दस्तुर र ग्रामिण दुरसंचार विकास कोषबाट प्राप्त रकम र यसको प्रयोग

सूचना प्रविधीका सेवाप्रदायकहरूले बुझाएको रोयल्टी, ग्रामीण दुरसंचार विकास कोषको रकम र फिक्वेन्सी दस्तुर समेत विगत ५ वर्षको आम्दानी यसप्रकार देखिन्छ।

(रु. दस लाखमा)

आर्थिक वर्ष	रोयल्टी	RTDF	फिक्वेन्सी दस्तुर
२०७४। ०७५	३५ ६०५.५२	१६७४६.३९	३५ २३३.८०
२०७५। ०७६	३५ ३१२.२६	१७६६८.५८	३७२९९.७९
२०७६। ०७७	३९५७९.५८	२००३७.९८	३८७६३.०५
२०७७। ०७८	४१६८८.५८	३७६५८.७५	२३०१३.३०
२०७८। ०७९	४३२५४६.६२	२०६४०.००	३०७८९.३०

माथि उल्लेखित आम्दानी अभ अरबौं बढ्न सक्ने हुन्छ यदि SMART Telecom, UTL ले तिर्नुपर्ने बक्यौता NTA ले उठाउन सकेको खण्डमा। तर राजनैतिक पहुँच तथा कमजोर कर्मचारी व्यवस्थापनको कारणले कर तथा गैर कर रकम पनि उठाउन सकेको देखिदैन् साथै संचालन स्विकृती पत्र समेत खारेज गर्न सकेको छैन।

यसैगरी नेपाल टेलिकम, Ncell लगायतले कर तथा गैर कर वापत नेपाल सरकारलाई वार्षिक रु ५० अर्ब भन्दा बढी रकम तिरेको देखिन्छ। आ. व. २०७८। ०७९ मा नेपाल टेलीकमले मात्र रु २६ अर्ब ४१ करोड रकम कर तथा गैर कर वापत सरकारलाई तिरेको पाइन्छ।

यसरी सरकार र NTA ले अरबौं रकम सूचना प्रविधी क्षेत्रबाट कर तथा गैर कर शिर्षकमा उठाएपनि यस क्षेत्रको विकासमा सरकारी क्षेत्रको योगदान र सोबाट प्राप्त उपलब्धी न्यून देखिन्छ। सरकार यस क्षेत्रबाट जसरी पनि सकेसम्म बढी आम्दानी गर्न चाहन्छ तर ग्राहकहरूलाई गुणस्तरीय, सस्तो, सुलभ सूचना प्रविधी सेवा दिनेतर्फ सकारात्मक अग्रसरता देखाउन सकेको छैन।

निश्कर्ष

विभिन्न देशका सूचना प्रविधी सम्बन्धी आफ्नै नीतिगत व्यवस्था भए पनि एउटा trend के देखिन्छ भने विकसित राष्ट्रको तुलनामा विकासशील देशहरूमा बढी कर लिइएको र सो करलाई केन्द्रीय वा संघीय सरकारले नै मुख्य रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ। यसरी गरिने खर्च मुख्य रूपमा कर्मचारीहरु र राजनैतिक नेतृत्वको तलब भत्ता, सुविधाहरूमा खर्चिने गरेको पाइन्छ। विकासतर्फ खासै खर्च गरेको पाइदैन्। अर्कोतर्फ विकसित देशहरूमा सूचना प्रविधीको कर १० % को हाराहारीमा राखिएको छ। सो भन्दा बढी कर लिएका देशहरु जस्तै संयुक्त राज्य अमेरिका, नर्वे, डेनमार्क, स्विडेन आदी देशहरूमा सो करको करिब ६५.८५ % सम्मको रकम स्थानीय तहमा सिटी स्कुल, मनोरन्जन, खेलकुद, सूचना प्रविधीको पहुँच विस्तार, आदी क्षेत्रहरूमा खर्च गर्ने गरेको पाइन्छ। नेपालमा भने यस्तो रकम non capital expenditure को रूपमा खर्च गर्ने गरिएको छ, भने RTDF मा जम्मा भएको रकम हालका केही वर्षहरूमा ग्रामिण दुरसंचारको

पुर्वाधारहरूमा समेत खर्च गर्न थालिएकोलाई सकारात्मक रूपमा हेर्नु पर्दछ ।

उल्लेखित सबै तथ्याङ्कहरूलाई विचार गर्दा निम्नलिखित कुरातर्फ ध्यान दिन जरुरी देखिन्छ ।

१. आगामी १० बर्षे योजना बनाई हाल कायम रहेको करहरूलाई १० % को हाराहरीमा भार्ने
२. सूचना प्रविधीमा लिईएका कर तथा VAT को ६५ % सम्मको रकम स्थानीय स्तरको स्कुल, स्वास्थ्य, मनोरन्जन, खेलकुद लगायतमा खर्च गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने र यसरी स्थानीय निकायलाई दिइने रकम सिधै सम्बन्धित क्षेत्रमा पठाउने व्यवस्था मिलाउने
३. RTDF मा जम्मा भएको रकम सम्पूर्ण रूपमा सूचना प्रविधीको पुर्वाधारहरूमा र हरेक वर्गको पहुँच सहज र आर्थिक रूपमा पछाडी पारिएका जनतासमेतलाई फाईदा पुग्ने गरी खर्च गर्नु पर्ने । साथै RTDF को रकमको खर्च सम्बन्धित नीतिलाई परिमार्जन गरी सो रकम (क) साना किसानको लागी (ख) सरकारी स्कुलहरूमा (ग) दुर संचार क्षेत्रमा सूचना प्रविधीको विकासका लागी (घ) आपतकालीन सेवाहरूका लागी (ड) e-book हरूमा र e-library मा (च) बरिष्ठ नागरिकको लागी (छ) महिला तथा बालबालिकाको सुरक्षासंग सम्बन्धित प्रविधी आदीमा खर्च गर्न सकिने व्यवस्था गरिनुपर्ने
४. सूचना प्रविधीको क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने डिजिटल सेवाहरूमा समेत कर र गैरकरको दायरा विस्तार गरी सोबाट प्राप्त रकमलाई ग्रामिण इलाकाको सोही क्षेत्रको विकासमा लगाउन उपयुक्त हुने
५. नेपाल सरकारले NTA मा जम्मा भएका रकमहरूलाई सोही क्षेत्रको विकासको लागी प्रयोग गर्ने निर्देशन तथा प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ । सरकारी दबावमा यस्ता रकमलाई सरकारी खातामा स्थानान्तरण गर्नु मनासिब नहुने
६. डिजिटल भुक्तनीलाई विशेष सुविधा दिई अभ व्यापक बनाउनुपर्छ । तर यसो गर्दा Digital security तर्फ विशेष ध्यान पुर्याउनुपर्ने हुन्छ । डिजिटल भुक्तनीमा ग्राहकलाई उनीहरूको रकमको पूर्ण र्यारेन्टी प्रदान गर्न zero liability from theft हुने गरी विमा को व्यवस्था गरिनुपर्ने
७. सूचना प्रविधीले गरीबीको रेखामुनी भएका जनताको लागी विशेष कार्यक्रमहरु जस्तै e-education, e-health, e-information in local language, employment news, Rural matrimonial, rural market information, promotion of local entrepreneurship, promoting trade and e-commerce, supporting good governance सञ्चालन गर्ने